

T.C.
Kültür ve Turizm Bakanlığı
Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü

9 MİLLETLERARASI
TÜRK HALK
KÜLTÜRÜ KONGRESİ

GENEL KONULAR

BİR MACAR KRONİĞİ CHRONICA HUNGARORUM'DAKİ TÜRK KÜLTÜR ÖGELERİ

Mesude ŞENOL¹

Giriş

János Thuróczy tarafından Latince olarak yazılarak 1488 yılında basılmış olan “Chronica Hungarorum” (Horváth, 1986)², Macarların kadim tarihinden başlayarak Kronik'in yazılmış olduğu Kral Mátyás dönemine kadar Macar tarihini ele alan bir kroniktir. Ancak uzun yıllar birlikte yaşamaları ve ortak tarihe sahip olmaları nedeniyle bu Kronik Türk tarihi açısından da önemli bir kaynaktır.

Kroniğin içinde yer alan Türk kültürü motiflerinin açıklamasına geçmeden önce Kronik hakkında kısa bir bilgilendirme yapacağız ve Türk-Macar tarihine genel bir çerçeve çizerek Türk kültür motiflerinin Kronik'te yer alma nedenleri üzerinde duracağız.

Kronik ve Özellikleri

Macaristan'da XI. yüzyıldan XV. yüzyıla kadar toplamda beş adet kronik yazılmıştır. Chronica Hungarorum, bunların beşincisi ve sonuncusudur. 1488 yılında János Thuróczy tarafından kaleme alınan Kronik, Macar tarihi ile birlikte Türk tarihi açısından da büyük önem taşımaktadır. Kronik, orijinali Latince olarak yazılmış olup daha sonra Macarcaya çevrilmiştir³. Üç bölümden oluşmuş olan Kronik'in ilk iki bölümü genel Türk Tarihi açısından önem arz ederken, son bölümü

¹ Mesude Şenol, Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Türk Tarihi ABD, senolmesude@gmail.com

² Orijinali Latince olan Kronik, 1980 yılında “A Magyarok Krónikája” adıyla János Horváth tarafından (Európa Yayınevi) ilk olarak, yine 1986 yılında aynı kişi tarafından aynı başlıkla ikinci olarak (Helikon Yayınevi) ve son olarak da 2001 yılında “A Magyarok Krónikája És Sıralmas Ének” (Rogerius mester) (Osiris Yayınevi) adı altında kolektif bir çalışma olarak Macarcaya çevrilmiştir. Bu çalışmada 1986 yılındaki çeviri esas alınmıştır.

³ Kitabı Latince Macarcaya çevirmiş olan János Horváth, Thuróczy'nin faydalanmış olduğu kaynakları da inceleyerek hazırladığı çok sayıdaki dipnotla okuyucuya kroniğin çevirisi yanında iyi bir tahlilini de yapmıştır.

ise Osmanlı-Macar savaşlarına ayrıntılı olarak yer vermesi bakımından büyük önem taşımaktadır.

Kronik'i yazar bakımından diğer kroniklerden ayıran yönü ise Thuróczy'nin ruhban sınıfından olmayıp, hukuk çevresinde yetişmiş olmakla birlikte kalemi güçlü bir yazar olmasıdır. Buna rağmen Thuróczy, Kronik'te pek çok kez İncil'e atıfta bulunmuş, özellikle de Macarların Hristiyanlığı kabulünden sonraki dönemlerde yer yer Hristiyanlığın faziletlerine değinmiştir. Yeri geldikçe de Macarların önceki inançları olan Gök-Tanrı inancına dair olumsuz bakış açısını da dile getirmiştir. Zira Macarlar sık sık eski inançlarına geri dönmek için ayaklanmışlardır.

Kronik, Macaristan'da o tarihlerde faaliyette olan bir yayınevi olmadığı için ilki Brunn'de ikincisi de Nürnberg'de olmak üzere iki kez basılmıştır. Macar kültür hayatına yaptığı atılımlarla ve bastırdığı Corvina'larıyla ünlü Kral Mátyás döneminde yazılan Kronik'te, Thuróczy İskitya ve özellikle de Hun tarihine diğer Macar kroniklerinden çok daha fazla yer vermiştir. Ayrıca Thuróczy, diğer kroniklerde özellikle "Hun Tarihi" olarak adlandırılan Simon Kézai'nin Kroniği'nde yer alan Hunlar ve Macarların akrabalık fikrini, bir adım daha ileri götürerek sık sık "Hunlar ya da Macarlar" ifadesini kullanmıştır.

Macar Tarihinin Türk Tarihiyle Alakası

Kronik'te Türk tarihine bu kadar fazla yer verilmesinin nedeni, kadim Macar tarihinde gizlidir. Bugünkü resmi Macar tarih anlayışına göre Fin-Ugor kökenli olarak kabul edilen Macarlar, milattan binlerce yıl önce atalarının yaşadığı coğrafyadan ayrılmışlardır. İçlerinde Macarların da olduğu Ugor kolu yaklaşık M.Ö. 2 binli yıllarda Ural Dağları'nın doğusuna yerleşmiştir. Buradan, bugünkü yurtlarına gelinceye kadar başta Onogurlar olmak üzere, Sabir, Hazar, Peçenek Kuman, Uz boylarıyla temasa geçmişlerdir. Macarların Türk boylarıyla bu yakın ilişkisi, başta dilleri olmak üzere tüm yaşam tarzlarını etkilemiştir. Bu nedenle pek çok tarihi kaynakta Türk olarak adlandırılmışlardır. Başta Bizans, Rus kaynakları olmak üzere diğer kaynaklarda kendi adları dışında İskit, Hun, Avar, Onogur, Sabir, Türk olarak adlandırılmışlardır. Macarlar, Priskos'ta Onogur, Theohylaktos Simokkattes'te Umgroi, Unniguroi, Jordanes'te Hunuguri, Georgios Monachos ve León Grammatikos'ta Turkoï, Unnoi ve Ungroi, İmparator Konstantin'de ise Turkoï veya Sabar-toi Aszfaloï olarak geçmektedir. Sadece Arap kaynaklarında Ceyhanî ve Gerdizî'nin eserlerinde kendi adlarıyla yani "Macar" olarak adlandırılmışlardır (Vékony, 2005,s.187; Tóth, 2016, s.23).

Macarların, bugünkü yurtlarına Pannonia'ya yerleştikten sonra da Türk boylarıyla ilişkileri sona ermemiştir. Yaşanan siyasi olaylar nedeniyle fasilalı olarak Uzlar, Peçenekler son olarak da Kumanlar Macaristan'a yerleşmişlerdir. Zamanla dillerini ve kimliklerini yitiren bu boyların hatıraları, Macaristan'daki yer isimlerinde kalmıştır. Bu kavimler içerisinde istisnai olarak Orta Macaristan'da bugün Büyük ve Küçük Kumanistan olarak adlandırılan iki bölgede dillerini ve dinlerini değiştirmiş olmalarına rağmen kültürlerini başarıyla koruyan Kumanlar yaşamaktadır (Bartha, 2002).

Tarihte Macar Adının Kökeni

Macar tarihine göre Macarlar, sanıldığı üzere Hunlardan geldikleri için Hungar adını al-

mamişlardır zira Macarların en uzun süre ilişkide oldukları ve onların siyasi, askeri, toplumsal yapılanmalarına şekil veren Onogurlar'dır. Bu nedenle Onogur adı, zamanla Ungri, Ungar gibi değişimlere uğrayarak bugünkü halini almıştır. Bugün de yabancı dillerde Latince Ungri, İngilizce Hungary, Fransızca Hungrois, Alman Hungar, vb. adlarla anılmaktadırlar (Eckhardt, 1949, s.5).

Macarların kadim tarihlerinde Türk boyları ile ilişkilerini bu şekilde özetledikten sonra Kronik'te yer alan kültür motiflerini sırasıyla açıklamaya çalışacağız.

Sihirli Geyik Efsanesi

İlk olarak Simon Kézai'nin yukarıda bahsettiğimiz gibi Hun Tarihi olarak da anılan "Gesta Hungarorum" adlı kroniğinde yer alan bu efsaneye göre; "...Nuh'un oğlu Yafes'in oğullarından Hunor ve Magor adlı iki kardeş, dişi bir geyiğin önderliğinde yeni bir yurt bulurlar. Ava çıktıkları sırada karşlarına çıkan bu geyiği takip ettiklerinde, o güne kadar bilmedikleri bir yere, Maeotis (Azak Denizi) bataklıklarına ulaşırlar. O sırada dişi geyik, sık bitkilerle kaplı ormanda gözlerinin önünden kaybolur ve uzun süre aramalarına rağmen hiçbir şekilde ona rastlayamazlar. Ancak onu aramak amacıyla bahsi geçen bataklık bölgeyi gezdiklerinde, burayı sürülerini otlatmaya çok uygun bulurlar. Babalarının yanına dönerek, tüm sığırlarıyla birlikte Azak Denizi'ndeki bataklık bölgeye taşınmak ve orada kalmak için ondan izin isterler ve bu izni alırlar.

Nitekim Hunor ve Magor, Azak Denizi bataklıklarına göç ederler, beş yıl süreyle orada kalırlar, oradan bir yere ayrılmazlar. Ama altıncı yılda, buradan çıkarlar ve dolaşırken bozkırda bir müzik sesi duyarlar. Araştırmak amacıyla ilerlerler ve o sırada eşleri olmadan çadırlarında oturan Bereka'nın karılarına ve kızlarına rastlarlar. Tam o sırada bunlar, boynuzdan yapılmış borular eşliğinde kutlama yapmakta ve kol kola dans etmektedirler. Hızla onlara baskın yaparlar ve neleri var neleri yoksa ele geçirerek hepsini Azak Denizi bataklıklarına götürürler. Bu baskında diğer kadınlar arasında, Alan Hükümdarı Dula'nın güzel, bekâr kızlarını da tutsak ederler: Bu kızlardan birini Hunor, diğerini de Magor eş olarak alır ve söylendiği üzere Hunlar ya da Macarların bütün soyu bu kadınlardan gelmektedir."

İşte bu efsanede olduğu gibi yol gösterici, efsanevi bir hayvan olan geyik motifi ve onun üstlendiği liderlik rolü (Ögel,1993, s.24) Türk kültüründe de vardır. Ayrıca Türk destanlarının kahramanları ve kamların büyük bir görevi başarmak istediklerinde hayvan şekline yani bizdeki tabirle hayvan donuna girmişlerdir. Bu hayvanlar, Türklerin kutsal hayvanları yani ongunları arasında da yer almıştır (Rásonyi,1971, s.43-44).

Yurt tutan Macarlarda sihirli geyik motifi, Hristiyanlığın kabulünden sonra da yaşamaya devam etmiştir. Kronik'te Aziz Gellért'e Bakonybel Manastırı'nın, Aziz Lázsló'ya da Vac Kilisesi'nin yapılması gereken yeri işaret eden de yine bir sihirli geyiktir.

Turul Kuşu

Kronik'te geyikten sonra Türk kültüründe de yer alan ikinci motif Turul Kuşu'dur. Türkçe "Toğrul" olarak da kullanılan bu efsanevi kuş, yırtıcı kuşlardan doğan grubunda yer alır ve züm-rüdü anka olarak da bilinen "Simurg" kuşunun karşılığıdır.

Kronik'te "Emese'nin Rüyası" adı verilen efsaneye göre "...Macar liderlerinden Elöd'ün oğlu Ügyek'in İskitya'da, Enodbili'nin kızından bir oğlu olur ve adını bir olaya atfen Álmos⁴ koyarlar. Annesi ona hamileyken rüyasında bir kuş görür, bu kuş ona Turul kuşu biçiminde görünür. Kuşbaşını kadının göğsüne yaslar, ardından rahminden ışık saçan bir kaynak hâsil olur, kaynak buradan çıkarak yabancı topraklarda çoğalır. Bu rüya gerçek olur, çünkü ihtişamlı krallar onun soyundan gelmişlerdir ve daha sonra yabancı topraklarda, yani burada Pannonia'da, sayısız kavim üzerinde hüküm sürmüşlerdir. Rüyaya Macarca "áalom" dedikleri, bu çocuğun doğumu da böyle bir rüyada bildirildiği için, ona Álmos adını verirler. İnanışına göre Macar hükümdar ailesinin soyu olan Arpad sülalesi, kendilerini Turul kuşundan gelmiş olarak kabul etmişlerdir" (Rásonyi, s.72).

Bilindiği üzere yırtıcı kuşlara, diğer mucizevi kanatlı hayvan, geyik vb. hayvan üsluplarına Gök Tanrı inancının etkisi altında kalmış olan İskit, Hun ve Macarlarda da rastlanmaktadır. Yine yırtıcı kuşları, Türklerin ongun yani tamga olarak kullandıklarını da biliyoruz. Ayrıca Kronik'te Hun Hükümdarı Attila'nın kalkanının üzerinde hükümdarlık arması olarak başında taç ile birlikte doğan resmi de yer almaktadır.

Türklerde yırtıcı hayvanlar, eskiden beri boyların sembolü olarak saygı görmüştür. Genel olarak her Türk boyunun kendine has olarak kutsal kabul ettiği, at, geyik, dağkeçisi, boğa ve yırtıcı kuşlar gibi bir takım ongunları bulunmaktaydı. Bunlar, genelde tamga halinde kullanılırdı. Bozkır kültürü ve Türklerin dinî inançlarının birer yansıması şeklinde olan ongunlar, kutsallığın yanı sıra işlevsel açıdan aidiyet ve sahipliği ön planda tutmakta idiler. Oğuz boylarının ongunları da doğan kuşu türlerinden meydana gelmiştir (Ögel, s.591-592).

Leviratus Geleneği

Eski Türklerde ölen erkek kardeşin dul kalan karısı ve dul kalan çocuksuz üvey anne ile evlenme anlamına gelen "Leviratus geleneği" vardır.

Yurt tutan Macarlar Avrupa'da ayakta kalmak, Pannonia'yı ebedi yurt olarak muhafaza edebilmek amacıyla siyasi olarak din değiştirmişler ve Hristiyan dinini seçmişlerdir. Hristiyanlığı kabul ettikten sonra Aziz István adını alacak olan, Macar Kralı Geza'nın oğlu Vajk'ın taç giyerek Hristiyan olmasından sonra bile halk yüzlerce yıllık inanç ve geleneklerini kısa sürede bırakamamıştır.

Kronik'in "Kral Aziz István'ın Somogyili Koppány'a Karşı Mücadelesi" adlı bölümünde, Macarların Türk geleneğinde var olan "leviratus"un yer aldığını görüyoruz. Bu bölümde Kral István, Tar Szerind'in oğlu olan Koppány ile takdire şayan bir mücadele yapar. Nedeni Koppány'ın Kral István'ın annesiyle leviratus yöntemi ile evlenerek, Kral István'ı da öldürüp kral olarak Macarların başa geçme isteğidir. Macarlar arasında var olan bu gelenek Hristiyanlığı kabulden sonra kilise tarafından şiddetle yasaklanmıştır. Eckhardt'ın "Macaristan Tarihi" adlı eserinde de Macarlarda Leviratus geleneğinin olduğundan bahsetmiştir. Eckhardt bunu "...Dul kalan Macar kadını, ağır fiyatlarla satın alınan ve mirastan sayılan bir mülk telakki edilmesi dolayısıyla, ailenin kaybetmemesi için kocanın herhangi bir kardeşi veya akrabası kendisiyle evlenmeye mecbur edilirdi. Leviratus adı verilen ve Ahd-i Atik Yahudilerince de tanınmış olan bu âdeti birçok akraba

4 Macarca "áalom" rüya, uyku anlamına gelmektedir.

kanimlerinde buluyoruz” şeklinde açıklamıştır (Eckhardt, s.14).

Kız Kaçırma Yoluyla Evlilik Geleneği

Macarlar, Hristiyanlığı kabul ettikten sonra eski inanç ve geleneklerini devam ettirmemeleri yönünde krallar tarafından büyük baskılar görmüşlerdir. Bu geleneklerin bir diğeri de kız kaçırma- dır.

Kronik'te bu konu ile ilgili ilk bahis, yukarıda da söz ettiğimiz üzere Hunor ve Magor'un, Alan Hükümdarı'nın kızlarını kaçıırarak evlenmelerini konu eden Sihirli geyik efsanesinde geçmiştir. Bundan başka Aziz Laszlo ve Kumanlar arasında gerçekleşen savaşın sonunda, bir Kuman, Varad piskoposunun kızı sanılan bir kızı kaçırmış, Aziz Laszlo da o Kuman'ı öldürmüştür. Aziz István ve Aziz László, Macaristan'da bu âdetin önüne geçmek için ciddi kanunlar koymuşlardır.

Bilindiği üzere ataerkil ailenin temelini oluşturan dıştan evlilik ve kız kaçırma geleneği, Türklerde uzun süre, bazı yerlerde ise günümüze kadar devam etmiştir. Bu âdetlerin kalktığı yerlerde de sembolik olarak izleri görülmeye devam etmektedir. Türklerde dıştan evlilik, daha çok belli iki boyun birbirlerinden kız alıp vermesidir. Bu evlilikler karşılıklı anlaşma ile olmayıp kız kaçırma ve yağma yoluyla olmuştur. Yakut ve Altay Türkleri arasında evlenme uzunca bir süre, ancak kız kaçırma ile meşru sayılmıştır. Altay Türklerinde bugün de, evlenmeler kız ve erkek taraflar arasında anlaşmayla yapıldığı halde, erkek kendi soyunun yiğitleriyle beraber giderek evleneceği kızı kaçırmaktadır (Erkul,2002).

Bugün Macaristan Kumanlarında bu gelenek sembolik olarak yaşatılmaktadır (Bartha, s.102-103).

Balbal İnanç

Kronik'te, Türklüğün Macar kültürüne olan etkilerinden birini de bu konu başlığı altında buluruz. Macarların bugünkü yurtlarına yerleştikten sonra çevrede yaptıkları akınlardan birisi, iki önemli Macar liderinin asılarak ölümüyle sonuçlanan, Lech yakınlarında Germenlerle yaptığı savaştır. Bu savaş sonunda imparator I. Konrad, esir edilerek ölüm cezasına çarptırılan Macar kabile reisi Lél tarafından boruyla (nefir) kafasına vurulmak suretiyle öldürülür. Lél, ölen imparatorun ardından "...Sen benden önce gidiyorsun ve öbür dünyada bana hizmet edeceksin!" der.

Eski Türk inancına göre öldürülen düşmanlar ölünün uşakları olup, öldükten sonra cennette ona hizmet edeceklerdir. Bu inancın Macarlarda da oluşunun en büyük göstergesi Macar kroniklerinde yer alan işte bu "Lehel'in Borusu" hikâyesidir. Bugün Jaszbereny'deki Jasz müzesinde yer alan bu boru, Macarları geçmişine bağlayan sembollerden sadece birisidir (Csajagy,2005, s. 34-103).

Szekel Oyma Yazısı

Kronik'te menşeleri hakkında tartışmaların bugün hala devam ettiği Sekeller, Roman-ya'nın Erdel bölgesinde yaşamakta, tıpkı Kronik'te olduğu gibi kendilerinin Hunlardan geldiğine inanmaktadırlar.

Kronik'te, Sekeller bahsinde Attila'nın oğulları arasındaki çarpışmalara katılmayan ve Csaba ile birlikte ilk yurtları İskitya'ya dönmeyerek Pannonia'da kalan üç bin kişi, Batılı milletlerden korktukları için Erdel'e çekilirler ancak kendilerini Macar değil, kendi kelimeleriyle Sicilus olarak adlandırır. Bu bahisteki en önemli nokta ise Thuróczy'nin Kronik'inde o zamana kadar ortaya konmamış Göktürk yazısının bir benzeri olan Sekel oyma yazısından bahsetmiş olmasıdır.

Sekel kelimesinin etimolojisi konusunda bilim dünyasında oldukça çok sayıda farklı görüş ortaya atılmıştır. Macar dili konuşan Sekellerin kimlikleri ve tarihleri, ta ilk Macar kroniklerinden beri Macar tarihçileri açısından büyük ilgi odağı olmuştur. Gyula Németh'in Macarların onuncu boyu, Rásonyi'ye göre ise ilk boyu olarak tanımladığı Sekel adının etimolojisi ve kökenine dair Viktor Szombathely ve Laszlo Gyula'nın editörlüğünü yaptığı kitabın Sekellerle ilgili bölümünde bu ismin etimolojisi ve Sekellerin kökenine dair ayrıntılı açıklamalar yer almaktadır (Szombathely, Gyula,1988, s.16-54). Ülkemizde ise üzerinde birkaç kitap ve makale dışında çok fazla çalışılmayan ve Doğu Avrupa'da giderek sesleri daha fazla duyulan Sekeller, Türk tarihi açısından çalışılmayı bekleyen bir konu olarak önemini hâlâ korumaktadır.

Gök Tanrı İnancı

Yurt Tutan Macarlar, birlikte yaşamış oldukları Türk boyları gibi Gök Tanrı inancına sahiptirler. Ancak buldukları coğrafyada Hristiyan milletlerle çevrilmiş haldeyken daha önce Pannonia havalisini yurt edinmiş olan Hunlar ve Avarlar gibi tarih sahnesinden silinip gitmek istemediler. Bu nedenle sonradan Aziz István adını alacak olan Kral Vajk, siyasi bir manevrayla Hristiyanlığı kabul etmiştir.

Ancak halkın inanç biçimine oldukça ters düşen ve bu uğurda pek çok kan dökülen din değiştirme sonrasında Macarlar, fırsat buldukça eski dinlerine geri dönmek için ayaklanmışlardır. Bu ayaklanmaların nedeninde, Hristiyanlık'ta klişe için halktan gelirlerinin onda biri üzerinden istenen verginin de rolü büyük olmuştur.

Kronik'te Kral István'ın, "...Halkın Hristiyanlıktan çok Pagan dinine istekli olduğu"nu belirten sözü ile yukarıda da değindiğimiz gibi, halkın Hristiyanlığı kabul ettikten sonra bile iki kez daha eski inançlarına geri dönmek üzere ayaklandığı bilgisi yer almaktadır.

Sonuç:

Örneklerden de anlaşıldığı üzere, Macarların kadim geçmişi, Türk boylarıyla yakın ilişkilere dayanmaktadır. Bu ortak yaşam her alanda olduğu gibi kültürel alanda da Macarları etkilemiştir. Burada ortaya koymaya çalıştığımız Türk kültür motiflerinin, XV. yüzyılda dahi Macar kroniklerinde yer alması bunun en güzel kanıtıdır.

Resmi Macar tarihi görüşüne aykırı olsa da bugün Macaristan'da tıpkı Thuróczy Kroniği'nde olduğu gibi hala kendilerinin Hunlardan geldiğini kabul eden Macarlar bulunmaktadır.

KAYNAKÇA:

- Bartha, Júlia, **A Kunság népi kultúrájának keleti elemei**, Kapitális Bt, Debrecen,2002
- Csajagy, György, **A Lehel-Kürt A lovas népek kürtjei, rangyelző ivókörtjei lehel kürt**, Hun-idea kiadó, Budapest, 2005
- Eckhardt, Ferenc, **Macaristan Tarihi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara,1949
- Erkul, Ali **“Eski Türklerde Evlenme Gelenekleri”**, c.3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002
- Horváth, János, **A magyarok krónikája**, Helikon Könyvkiadó, Budapest, 1986
- Ögel,Bahattin, **Türk Mitolojisi I**, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1993
- Rásonyi, László, **Tarihte Türklük**, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara,1971
- Vékony,Gábor, **Magyar őstörténet-Magyar honfoglalás**, Nap Kiadó, Budapest, 2005
- Tóth, Sándor László, **A Magyar törzs szövetség politikai eletrajza**, A Színvonal Nyomdaipari Kft, Szeged, 2016
- Szombathely,Viktor - Laszlo Gyula, **Magyarrá lett keleti népek**, Panoroma, Pécs, 1988

